

КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ ТА НОВА ФІЛОСОФІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ЛЮДИНА, ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА, ГІДНІСТЬ

Пропонуємо до Вашої уваги друге видання монографії, яка розкриває філософські та судові аспекти конституційних цінностей.¹ У дослідженні розкривається концепція конституції як живого інструменту, сутність якої відображають основні конституційні цінності. Автором застосований природно-правовий підхід, який дозволив запропонувати концепцію конституції, змістовне наповнення якої активно розвивається разом із розвитком суспільства, що дозволило автору виділити і запропонувати ієрархічну систему конституційних цінностей, на вершині якої заходиться людська гідність.

У монографії всебічно проаналізовано окреслену проблематику від перших спроб їх філософського осмислення періоду Античності і до нашого часу. Особливо підкреслено значення впливу християнської релігії на місце і роль конституційних цінностей, а головне – на роль і значення людини у суспільстві, яка поступово переходить у стан вищої цінності як творіння Божого. Епоха Нового часу, безумовно, була етапом філософського і ментального прориву, коли рівність, свобода, братерство та справедливість чи не вперше отримали об'єктивізацію в позитивному праві. Значна увага автора зосереджена на німецькій класичній філософії, коли Кантом, Гегелем та іншими тогочасними мислителями були запропоновані доктринальні аспекти свободи, рівності, справедливості, прав людини та людської гідності.

Історичний розвиток системи конституційних цінностей зазнав і трагічних поворотів, одним із яких стала Друга світова війна, яка була найбільшою за людськими втратами і заподіяними нею стражданнями. Проте впевненою відповіддю цивілізованого людства на ці дії стало об'єднання навколо спільних цінностей і насамперед навколо людської

* Гулько Борис Іванович, Голова Касаційного цивільного суду в складі Верховного Суду, Заслужений юрист України.

Borys Gulko, Chairman of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court, Honored Lawyer of Ukraine.

¹ Оксана Гришук, *Конституційні цінності: філософські та судові аспекти*. Монографія. Видання 2-ге доопрацьоване і доповнене (Київ: Ваіте, 2020).

гідності. Недаремно очільники фашистської Німеччини, які на Нюрнберзькому трибуналі заявили, що вони не порушували чинного позитивного права, все ж були притягнуті світовою спільнотою до відповідальності за злочини проти людяності. Саме із цього визначного моменту веде свій відлік сучасна система захисту прав людини. Саме ця методологічна основа дозволила створити такі міжнародні організації, як ООН, Рада Європи, Європейський Союз. Саме керуючись природно-правовою методологією, Загальна декларація прав людини, а пізніше Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийняті ООН, визнали людську гідність джерелом основних прав і свобод людини. Такий підхід дозволив у межах Ради Європи прийняти Європейську конвенцію і створити Європейський суд з прав людини, який є ефективним інструментом захисту прав і свобод людини, зокрема і в Україні, і саме такий підхід дозволив підтвердити у преамбулі Конституції України європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського курсу України.

Другий великий блок питань, які розглянуто у монографії, – це судові аспекти конституційних цінностей. Автор зібрала і проаналізувала практику конституційних судів Федеративної Республіки Німеччина та Польщі, а також практику Конституційного Суду України щодо розуміння ними конституційних цінностей. Проведений аналіз розкриває цікаві прикладні аспекти тлумачення змісту конституційних цінностей конституційними судами при розгляді ними конкретних справ. Цікавим показовим, як на мене, є рішення Конституційного Суду України від 23 травня 2018 р. 5-р/2018, де він, керуючись найсучаснішими надбаннями філософії права і цінностями та принципами міжнародного права, вказав, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване ст. 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для всіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Цим рішенням було підкреслено місце і роль конституційних цінностей та значення людської гідності як системоутворюючої цінності, джерела прав і свобод людини.

Авторкою підкреслено, що конституційні цінності є ефективним інструментом, регулятором суспільних відносин. Якщо державою створені умови для реалізації людської гідності, свободи, справедливості, рівності, демократії, то в такій державі виникає і діє стан верховенства права. Автор аргументовано обстоює позицію, що верховенство права є інструментальною (процедурною) цінністю, яка виникає за умови ефективної реалізації вищезазначених основних конституційних цінностей. Верховенство права розглядається як своєрідний тест, який відображає, наскільки ефективно реалізуються основні конституційні цінності.

Запропонований підхід узгоджується з правовою позицією Конституційного Суду України, який у своєму рішенні від 2 листопада 2004 р. № 1-33/2004 вказав, що верховенство права розглядається як панування права в суспільстві, а тому вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема

в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Запропонований авторкою підхід узгоджується також із баченням Венеційської комісії, яка вказала, що ідея верховенства права передбачає систему чітких та передбачуваних приписів права, відповідно до яких кожному належить право на ставлення до нього з боку всіх суб'єктів ухвалення рішень на основі гідності, рівності й розумності та відповідно до приписів права, а також право на можливість звернутися з оскарженням рішень до незалежних і безсторонніх судів у рамках справедливих судових процедур. Венеційська комісія у своїй доповіді дійшла висновку, що, попри розбіжності в поглядах, існує консенсус стосовно обов'язкових елементів поняття «верховенство права», зокрема: законність, включаючи прозорий, підзвітний і демократичний процес введення в дію приписів права; юридична визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом.

Таким чином, видається підставним, що принцип верховенства права має ціннісну природу, у його основі лежить ідея обмеження сили правом і запобігання свавіллю. Саме верховенство права обмежує суверенну волю держави, коли держава порушує чи є реальна загроза порушення прав людини та людської гідності. Тому відповідь на питання про межу суверенної волі держави і межу застосування сили потрібно шукати в кожному конкретному випадку через баланс основоположних конституційних цінностей, в першу чергу через призму поваги до людської гідності.

Венеційська комісія наголосила, що верховенство права може процвітати лише в країні, жителі якої мають почуття колективної відповідальності за його впровадження, роблячи його невіддільною частиною власної правничої, політичної та соціальної культури. Як відомо, у найширшому розумінні соціальна культура розглядається як система загально визнаних соціальних цінностей. Розвинена соціальна культура передбачає відповідність індивідуальних цінностей і стандартів поведінки людини і соціальних цінностей. Такий взаємозв'язок є вирішальним при легітимації державної влади, а легітимність як частина правосвідомості являє собою переконаність у законності влади, тобто у її праві приймати загальнообов'язкові рішення. Таким чином, влада в державі стає не лише формально законною, але й визнаною громадянами. Особливого значення це набуває у сфері судової влади, де спільно сформовані конституційні цінності є ефективним інструментом збільшення довіри до судової влади та підвищення авторитету суду.

Видається, що запропоновані професоркою Оксаною Гришук ідеї є цікавими, новаторськими, науково обґрунтованими. Особливо наголошу, що кожна теорія, доктрина потребує перевірки практикою, а тому пропоную монографію «Конституційні цінності: філософські та судові аспекти» до прочитання, перш за все, своїм колегам – суддям, які у своїй роботі кожного дня стикаються з питаннями застосування права, а це завжди питання балансування цінностей. Сподіваюсь, що монографія стане корисною при вирішенні складних практичних питань застосування і тлумачення права.

© Б. Гулько, 2020

Борис Гулько. Конституційні цінності та нова філософія судової влади в Україні: людина, верховенство права, гідність

Анотація. Рецензія на монографію О. В. Гришук «Конституційні цінності: філософські та судові аспекти» (Гришук, Оксана. *Конституційні цінності: філософські та судові аспекти*. Монографія. Видання 2-ге доопрацьоване і доповнене. Київ: Ваіте, 2020).

Борис Гулько. Конституционные ценности и новая философия судебной власти в Украине: человек, верховенство права, достоинство

Аннотация. Рецензия на монографию О. В. Гришук «Конституционные ценности: философские и судебные аспекты» (Гришук, Оксана. *Конституційні цінності: філософські та судові аспекти*. Монографія. Видання 2-е доопрацьоване і доповнене. Київ: Ваіте, 2020).

Boris Gulko. Constitutional Values and a New Philosophy of the Judiciary in Ukraine: Human, Rule of Law, Dignity

Abstract. Review of O. V. Gryshchuk's monograph "Constitutional Values: Philosophical and Judicial Aspects" (Hryshchuk, Oksana. *Constitutional Values: Philosophical and Judicial Aspects*. Monograph. 2nd edition revised and supplemented. Kyiv: Vaite, 2020).

Одержано/Received 10.12.2020